

JOSEF HŮRSKÝ

VZPOMÍNKA NA VÁCLAVA ŠVAMBERU

K 50. výročí úmrtí

J. Hůrský: *Reminiscence of Václav Švambara*. Sborník ČSGS, 94, 3, p. 181—184 (1989). — Professor Václav Švambara (1866—1939) was the founder of the Geographical Institute of the Charles University in Prague. With his publications „Travaux géographiques tchèques“ and „Monumenta cartographica Bohemiae“ he successfully propagated the Czech geography also in abroad. On the occasion of the 50th anniversary of his death, one of his pupils reminds his personality apart from his scientific work because it was already described several times in this journal between 1936 and 1939.

Sotva měsíc před velkou protestní studentskou manifestací k 28. říjnu 1939 zaplnila se jedna z „latinských čtvrtí“ Prahy, Albertov, ze zcela jiných důvodů. Byl to smuteční průvod za rakví Václava Švambery, jenž tak vykonal poslední návštěvu v jím vybudovaném Geografickém ústavu Karlovy univerzity. Po slavnostním projevu děkana přírodovědecké fakulty, profesora geografie Bedřicha Šalamona, v zaplněné velké posluchárně, kde byla rakev vystavena, se za studenty geografie krátce rozloučil náš kolega Stanislav Vorel. Studenti geografie pak jako projev poslední pocty snesli rakev svého učitele dolů k pohřebnímu vozu. Tam jsem byl zcela neočekávaně děkanem fakulty požádán, abych v průvodu nesl sametový polštář, na němž byla připevněna stužka Čestné legie a ostatní Švambarova vyznamenání. V čele akademických hodnostářů šel rektor univerzity, v celém světě tehdy již známý profesor Bedřich Hrozný, za ním děkanové všech pěti fakult. Následujícího dne se konalo, a to již jen v užším kruhu, rozloučení ve strašnickém krematoriu. Na něm promnesl řeč — obsažné vylíčení Švambarova života a díla — Stanislav Nikolau, redaktor Sborníku Československé zeměpisné společnosti a známý geografický publicista. Uveďme pro úplnost, že se Švambara nedožil svých 74. narozenin, neboť narozen 10. ledna 1866 zemřel 27. září 1939. Smuteční obřady byly 2. a 3. října 1939.

Protože Nikolauovo pojednání (4), a také o tři léta dříve proslav prof. Šalamona k Švambarovým sedmdesátinám (7), byly otištěny v tomto časopise a uveřejněna i podrobná bibliografie jeho prací (A. Dvořáčkova, 1), upouštím od zevrubného popisu jeho díla a podávám svůj příspěvek spíše jako vypravování o Švambarovi jako člověku. Nemusím ani zcela zavírat oči a vidím ho zřetelně za katedrou, s poněkud posmutnělým úsměvem, ale „jiskrnýma očima za skřipcem, uvázaným na starodávné šňůrce, které byly plně dobroty“ (Nikolau, 4, s. 85).

Mezi desítkou univerzitních učitelů geografie pražské univerzity, které jsem v třicátých letech poznal, se Švambara v mnohém ohledu vyjímal.

Lze říci, že se jevil v dobrém smyslu „nejprofesorštěji“. Jeho chování bylo vždy klidné, vyrovnané, společensky vybroušené. Jen zmíněný skřípec — v době, kdy již naprosto převládaly brýle — podmiňoval konzervativní ráz jeho tváře. Tak jsme ho zahlédli ještě aspoň dvakrát na jaře onoho neblahého roku 1939, tedy půl roku před smrtí, jak vystupoval zvolna z tramvaje a pak šel, vcelku ještě jistým krokem, k budově fakulty. Měl tam v ústavu, jehož byl ředitelem do r. 1936, ještě svůj psací stůl, avšak velké potěšení — z důvodů, o kterých se ještě zmíníme — mu ty návštěvy již nečinily. Snad stojí na tomto místě za zmínku, že kromě nejznámějšího, již několikrát publikovaného snímku, kdy mu bylo patrně kolem 60 let, jsou známy podoby jeho tváře jen ze dvou skupinových snímků. Jsou reprodukovány v příloze Häuflerovy knihy (2). Na jednom je Švambera ve svém 31., na druhém ve svém 54. roce věku.

Někteří lidé mohou horovat pro určitou věc do té míry, že to u praktičtější založených lidí v jejich okolí působí až dojmem podivínství. Pro pochopení Švamberovy mimořádné oddanosti geografické vědě je nezbytné pohlédnout nazpět, do jeho trudných let strádání a existenčních obtíží. Ačkoliv se geografickému pracovišti věnoval výhradně, dočkal se prvního pravidelného platu až ve 29 letech. Již na samotném počátku studia oborů zeměpis a dějepis se stal pomocníkem tehdy ještě mimořádného profesora Jana Palackého, syna našeho velkého historika Františka Palckého. V jedné uličce byl pronajat bývalý krámk, přeměněný nedávno v noclehárnou špatné pověsti. Tam po měsíce Švambera patrně rovnal na regály knihy a šéjovy herbáře a snad tam i nocoval. Až ve čtvrtém roce studia, když po časově náročném úkoly pro Palackého se vzdal studia dějepisu, vymohl Palacký v geologickém ústavu univerzity — tehdy ve Spálené ulici (podle Häuflera v dnešním č. 71) — jednu skříň na chodbě. Až po dalších dvou letech, po přesídlení s geologickým ústavem do domu na rohu ulic Spálené a Myslíkovy — o němž bylo však již tehdy rozhodnuto, že bude záhy zbourán — získali něco prostoru. Švambera (8) sám o tom napsal: „Nejdříve neměli jsme vlastních místností; později byly nám vykázány dvě malé světnice. Větší z nich byla zároveň posluchárnou. Seminárni cvičení obyčejně připadala na neděli dopoledne.“

Po desetiletí byl sídlem geografických pracovišť dům, jehož název je opravdové omen v historii geografie na Karlově univerzitě. Byl to Kaulichův dům na Karlově náměstí. Pamatuji si ho již jen jako demolici, protože se právě po mém příchodu do Prahy v r. 1933 začal bourat.

Tísňivé existenční podmínky donutily Švamberu, aby se v jedné ze tří vlhkých místností ubytoval. Podle Nikolaua sloužila tato místnost současně jako učebna a byla proto přepažena velkou mapou světa, za níž se prý Švambera myl, v zimě topil a někdy i vařil, což studentům po ránu prozrazovala vůně mléka nebo kaka. Bezplatně vykonával nejen službu knihovníka, archiváře a vědeckého pomocníka, ale i sluhu, neboť až po šesti letech, když mu bylo již 28 let (r. 1894), byl pracovišti přidělen sluha, a to ještě jen jako prozatímní. Příznačné je také Švamberovo doznání z následujícího roku, kdy byl konečně jmenován asistentem, s prvním stálým platem v životě: „Chtěje mítí ku práci jediný samostatný stůl, musil jsem si ho opatřit z vlastních prostředků.“ O tom, že by mu majitel velkostatku Palacký na to přispěl, zmínku nenacházíme.

Švambera snil od svých chlapeckých let o velkých výzkumných cestách. V tom ohledu se mu stal v prvých letech významnou autoritou ber-

línský — o 33 let starší — Ferdinand Richthofen. Navštívil ho, a to během prázdnin, patrně třikrát, snad s nadějí, že by mohl získat možnost připojit se k některé z výprav, které Richthofen plánoval. Nejvíce pomýšlel na oblast Arktidy. (Později se dostal krátce aspoň na Špicberky.) Jakýmsi brevířem pro většinu evropských geografů byla kolem r. 1900 trojice příruček Friedricha Ratzela, což bylo Švambergovi podnětem, aby i k němu, tj. na univerzitu v Lipsku, zajel. Vzpomínám si, že v semináři nám Švamberg doporučil zmíněná kompendia si aspoň prolistovat.

Ve svých 31 letech (1897) podnikl Švamberg cestu po zemích severozápadní a západní Evropy. Dopomohla k tomu subvence ministerstva, avšak je pravděpodobné, že k mnohatýdenní cestě použil i peníze z pozůstalosti po otci, po prodeji rodného domku v Peruci. Za zmínku ještě stojí, že se v Berlíně seznámil s významným švédským výzkumným cestovatelem Andersem Sven Hedinem, který ho sice velmi respektoval — byl jsem náhodou svědkem jeho návštěvy v Geografickém ústavu kolem r. 1935 — ale účast na nějaké expedici mu rovněž neumožnil.

Slušné bytlení získal Švamberg až když se — a to ve věku 40 let — oženil. Měl tehdy ještě jen asistentský plat, který mu byl upraven až po dvou letech, kdy byl jmenován mimořádným profesorem. Před tím však ještě — v r. 1906 — zažil po řadu měsíců hrůznou situaci v Kaulichově domě, jenž hrozil sesutím. Jak Švamberg píše, „nabýly trhliny takových rozměrů, že bylo lze strčit místy celé prsty do zdi“ a šlo již o „nebezpečnoství života“. Dovolenu musel obětovat na úklid a na časově náročné opětné uspořádání několikrát přemístovaných knižních regálů a sbírek.

Na odchod ze „sklepních komor“ v Kaulichově domě svítila naděje v r. 1911, kdy bylo rozhodnuto o stavbě fakultní budovy, v níž měl být umístěn i Geografický ústav. První světová válka přerušila stavbu, ale do její hotové poloviny se ústav mohl — po 23 letech útrap v Kaulichově domě, tj. v r. 1914 — nastěhovat. Dva roky poté byl Švamberg jmenován profesorem řádným. K dokončení stavby došlo pak až po 12 letech, a tak lze říci, že Švamberg v optimálních podmínkách pracoval teprve mezi svým 60. a 70. rokem. Stále větší a větší částku ze svých příjmů věnoval dvěma edicím, jež v zahraničí propagovaly českou geografii a historickou kartografii. Byly to již od r. 1900 vydávané „Travaux géographiques tchèques“, ale pak především vydávání reprodukcí slavných starých map Čech, a to pod přiléhavým názvem „Monumenta cartographica Bohemiae“.

Osudnými se pro vývoj univerzitní geografie staly osobní rozmišky, které měly i v pedagogickém ohledu nepříznivý vliv, když si studenti např. všimli, že někteří profesori si sedali ostentativně k sobě zády apod. Pod pozdravnou adresu k Švambergovým sedmdesátinám, s více než 250 podpisy, se nepodepsali např. profesori Dědina, Kuský a Vladimír Novák. Rozpor vyzníval až do doby po válce, neboť k 100. výročí Švambergových narozenin neuveřejnil Sborník ČSZ jedinou poznámku. Häufler (2, s. 170) správně usoudil, že teprve jeho generace — a tím i má — „může spravedlivě ocenit dílo vykonané v éře Švambergově“. Také je třeba mu dát za pravdu, že těmi, co Švambergu kritizovali, „bylo málo uděláno pro rozmnožení jeho dědictví“ a že po jeho odchodu došlo k rozčlenění ústavu, „jež nesloužilo zintenzivnění vědecké a pedagogické činnosti“. Nejednotnosti bylo naopak využito proti ústavu, u něhož došlo „k ztrátě prostoru a poklesu prestiže“ (2, s. 168).

Švambergova starost o maximální účelnost místností, nábytku a za-

řízení v nově budovaném ústavu, kdy se „změnil na truhláře, inženýra a projektanta“ (Nikolau, 4, s. 84), byla snad až přílišná. Přispěla nepřímo k tomu, že se mohlo operovat s tézí „nedosahoval takové vědecké úrovně jako Daneš a Dvorský“. Na druhé straně je však velmi nepravděpodobné, že by prezident republiky měl při jejich odchodu na odpočinek důvod tak přesvědčivě jako Švambergovi děkovat za „zvláštní zásluhy o vybudování Geografického ústavu Karlovy university“. Švamberg viděl v jeho výstavbě splnění svého hlavního životního cíle. Proto se také odhodlal vyslovit jako své poslední přání, aby urna s jeho popelem byla uložena do zdi ústavu.

Otázku, proč plně neuspěl jako ředitel, není obtížné zodpovědět. Je to činnost vyžadující schopnost trpělivě, ale také důsledně a obratně vyjednávat. Švamberg však nenáviděl hlasité polemiky a byl posedlý vírou, že společná láska k zvolenému vědnímu oboru nutně otupí v zájmu jednoty protichůdné osobní ambice. Häufler to řekl až příliš tvrdě, že byl „povahově příliš váhavý a povolný“ (2, s. 170). Žil stále v obavách, že by mohl někomu ublížit, kdyby ho např. hodnotil příliš přísně. Když mu člen semináře vypracoval referát o dohodnuté cizojazyčné studii dosti samostatně, získal si již tím jeho náklonnost. Vzpomínám si, jak mi za to, při mé zmínce o plánované cestě do ciziny, napsal na rub návštěvanky vyňaté z černého portfeje doporučení kolegovi do zahraničního univerzitního ústavu, což byl způsob účinnější nežli oficiální dopis. Jeho velká shovívavost byla přirozeně nejednou zneužita.

Svou nedávnou přednášku ve Švambergově rodišti Peruci na Lounsku (3) jsem uzavřel citacemi, že „jeho dílo vyrostlo z bezmezného nadšení a obětavosti“ a že byl „člověkem jemným, ušlechtilým a předobrého srdce“. S takovými etickými vlastnostmi by byl mohl ovšem jako vedoucí pracoviště uspět jen tehdy, kdyby měl v ústavu naprostou převahu lidí obdobně disponovaných.

Citované prameny:

1. DVORÁČKOVÁ A.: Bibliografie prací prof. Václava Švamberg. Zprávy Geografického ústavu ČSAV, 1966, Opava, Geograf. ústav 1966, č. 6, s. 11–15.
2. HÄUFLER V.: Dějiny geografie na Universitě Karlově. Universita Karlova, Praha 1967, 422 s. a příl.
3. HŮRSKÝ J.: Profesor Václav Švamberg, jeho život a dílo. MNV Peruc 1989, 19 s.
4. NIKOLAU S.: Za prof. drem Václavem Švambergem. Sborník ČSZ, 45, Praha, Čs. spol. zeměpisná 1939, č. 2, s. 82–87.
5. Osobní spisy prof. V. Švamberg. Archiv University Karlovy, Praha.
6. STĚHULE J.: Úmrtí prof. dr. Václava Švamberg. Sborník ČSZ, 45, Praha, Čs. spol. zeměpisná 1939, č. 3, s. 103–104.
7. ŠALAMON B.: Život a práce prof. V. Švamberg. Sborník ČSZ, 42, Praha, Čs. spol. zeměpisná 1936, č. 1, s. 1–12.
8. ŠVAMBERA V.: Geografický ústav české university. Geografický ústav 1907, 26 s.

(Adresa autora: Pecharova 9, 140 00 Praha 4 — Krč).

Došlo do redakce 6. 4. 1989.

Prof. B. V. Švambera

1. Profesor Václav Švambera. Asi kresba Hugo Boethingera z doby kolem roku 1930.